

บททดลองเสนอว่าด้วย
ความคิดทางจริยศาสตร์
ของ

อาจารย์
เป๊ว อิงภากรณ์

พชชัย คัมภีร์พร

นิสิตปริญญาโท คณะศิลปศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๘๘

“.....จะเห็นได้ว่า เรื่องศีลธรรม คุณธรรมแห่งชีวิต และอุดมคติแห่งชุมชนนั้น หาใช่เป็นเรื่องจะบ่น หรืออภิปราย หรือสัมมนากันอย่างเดียวไม่ เป็นเรื่องที่จะเกิดทุนได้ด้วยสติปัญญาและการกระทำ เป็นเยี่ยงอย่างกันมากกว่า.....”

เสียชีพอย่าเสียสัตย์

๘๙

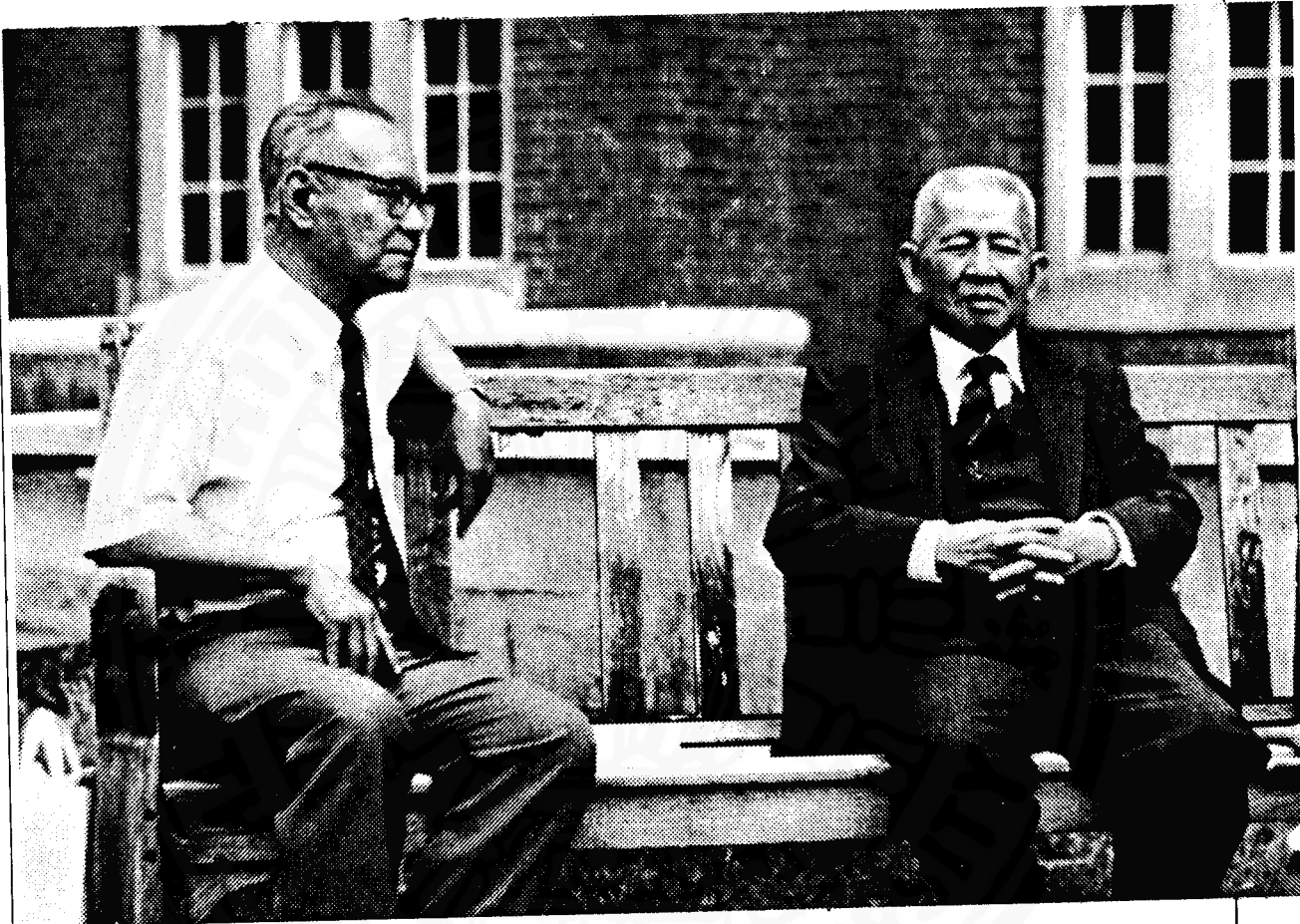
ข้อจำกัดของหัวข้อ (ชื่อ) ของบทความ คือ “ความคิดทางจริยศาสตร์” ซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันมากว่า ตัวของความคิดเป็นสิ่งที่มิคุณค่า หรือ คุณค่าอยู่ที่ผลอันเนื่องมาจากความคิดนั้น ซึ่งหากยืนอยู่สุดโค้งทั้งสองข้าง ก็จะพบข้อจำกัดได้ไม่ยากนัก ดังที่เราได้พบบ่อย ๆ ว่า เรื่องราว แบบแผน โครงงานอันวิจิตรสวยงาม หากได้มีคุณประโยชน์แก่คนภายในสังคมได้เลย หรืออีกด้านหนึ่ง เราอาจพบว่า หลายสิ่งที่มีประโยชน์เป็นที่ยอมรับในสังคม อาจมีผู้โต้แย้งว่าเป็นเรื่องไร้ศีลธรรม (ไม่ดี) ในระดับแรกของปัญหานี้หากยืนอยู่จุดใดจุดหนึ่ง ก็จะมีข้อบกพร่อง ในระดับที่สอง การวิจารณ์แนวความคิดทางจริยศาสตร์ว่าไม่วางอยู่บนรากฐานของการวิเคราะห์การคลี่คลายของสังคม ทำให้แนวความคิดนั้นไม่ได้กำเนิดและมีรากฐานอยู่บนความเป็นจริงของสังคม ก็เป็นสิ่งที่น่ารับฟัง

ก่อนที่จะกล่าวถึงเนื้อเรื่องเฉพาะของบทความนี้ มีเนื้อหาทั่วไปที่ต้องกล่าวเกริ่นกันเสียก่อน นั่นคือจริยศาสตร์คืออะไร?

จริยศาสตร์ เป็นแขนงของปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาอันเกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ เช่น ความดี ความยุติธรรม ความถูกต้อง เป็นต้น การขบคิดปัญหาดังกล่าวเป็นการหวนกลับมาขบคิดถึงตัวมนุษย์ ซึ่งก่อนหน้านั้น

มนุษย์สนใจแต่โลกภายนอก เช่น การศึกษาปฐมธาตุ อันประกอบด้วยดิน น้ำ ลม ไฟ อีเทอร์ มิได้ศึกษาถึงตัวของมนุษย์เลย ในยุคต้น โสเครตีส เป็นผู้ตั้งคำถามประเภทนี้ ซึ่งเป็นการตอบโต้กับกระแสความคิดสัมพันธนิยมของโปรทาโกรัส : “มนุษย์ก็มาตรฐานวัดทุกสิ่ง” ในด้านนี้เองที่มีคนเรียกโสเครตีส (หรือเพลโต) ว่าเป็นพวก objective idealism การถกเถียงอันน่าสนใจของโสเครตีสและยูโทโฟร เรื่อง ความยุติธรรม ความดี (สุทธิธรรมหรือศาสนธรรม) ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจ แต่นั่นไม่ใช่ประเด็นที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงในรายละเอียด

ในกระแสการถกเถียงอันไม่จบสิ้นของจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นรากฐานของทฤษฎีทางจริยศาสตร์ยุคใหม่ ได้แยกให้เห็นความแตกต่างของ 2 แนวความคิด คือ non-consequentialist หรือ deontological theories และ consequentialist theories แนวความคิดแรกถือว่า การกระทำจะถูกตัดสินก็ต่อเมื่อเป็นไปตามกฎของหน้าที่ (ไม่ว่าผลที่ติดตามมาจะเป็นเช่นไรก็ตาม) ส่วนแนวความคิดที่สอง ถือว่าการกระทำหรือกฎจะถูกตัดสินก็ต่อเมื่อก่อให้เกิดผลดีที่มีปริมาณสูงที่สุด (Beauchamp, 1982:109) ตัวแทนที่จัดเป็นแนวความคิดแรก คือ แนวความคิดของคานท์ (Immanuel Kant, 1724 - 1804) ในงานชื่อ The Foundations of the Metaphysics of

Morals และ Critique of Practical Reason
ส่วนแนวความคิดที่สอง มีตัวแทนที่ทรงอิทธิพลคือ มิลล์ (John Stuart Mill, 1806 - 1873) ในงานชื่อ **ลัทธิประโยชน์นิยม** เป็นต้น

แนวความคิดทางจริยศาสตร์ของคนในยุคหลัง มักได้รับอิทธิพล และเลือกสรรข้อดีในแนวความคิดก่อนหน้า และผสมผสานความคิดนั้นเป็นหลักยึด หรือปรัชญาชีวิตของแต่ละคน หากถามคนผู้นั้นว่าปรัชญาชีวิตนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากไหนบ้าง ก็คงต้องใช้เวลาในการแยกแยะถึงแหล่งที่มา หรืออาจจะตอบไม่ได้

กลับมาเข้าเรื่องที่ผู้เขียนตั้งเอาไว้ คือ แนวความคิดทางจริยศาสตร์ ของ อ.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ซึ่งได้แสดงไว้ในงานต่าง ๆ ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่ามีคุณสมบัติคล่องและต่อเนื่องกัน งานที่แสดงความคิดในเรื่องนี้ชัดที่สุด น่าจะเป็น “อุดมคติ” ใน อุดมคติ:รวมปาฐกถาของมูลนิธิโกมล คีมทอง ซึ่ง อาจารย์ป๋วย ได้แสดงปาฐกถาว่า

“...คนเป็นอันมากทุกวันนี้ เปรียบได้เสมือนว่าที่ขาดลอย ไม่ว่าลมจะพัดพาไปทิศทางใด ก็ลอยไปตามลม พอหมดแรงลม ก็ตกสู่พื้น บางคนเปรียบ

เหมือนเรือที่ปราศจากหางเสือมีกำลังอยู่ในตัวของตัวเอง เดินไปได้เสมอ แล้วแต่คลื่นลมจะพาไป เป็นเรื่องที่จะไม่ขวางลำเมื่อน้ำเชี่ยว คนชนิดนี้มีชีวิตอยู่ตามบุญตามกรรม มีช่องทางใดที่ง่าย ที่จะเอาตัวรอด ที่จะได้ประโยชน์ส่วนตัว ก็แสวงแสวงช่องทางนั้น ไม่ได้ฝืนแสวงวิถีทางอันนำไปสู่สิ่งประเสริฐ ซึ่งเป็นความหมายแห่งอุดมคติ...อุดมคตินั้นคือ หลักการทั้งหลายที่เราอาจจะมียุติในใจและยึดมั่นอยู่ ถือเป็นข้อปฏิบัติและแนวทางของความประพฤติของเรา” (2525 : 18-19) “...จะเห็นได้ว่า เรื่องศีลธรรมคุณธรรมแห่งชีวิต และอุดมคติแห่งชุมชน นั้น หาใช่เป็นเรื่องที่ปั่น หรืออภิปราย หรือสับสนวุ่นวาย อย่างเดียวไม่ เป็นเรื่องที่จะเกิดทุนได้ด้วยความรู้ ความประพฤติ และการกระทำเป็นเยี่ยงอย่างกันมากกว่า...” (2517 : 76)

จากลักษณะการกล่าวนำโดยพูดถึงปัญหาที่ประสบอยู่ในปัจจุบันและสิ่งที่จะชักนำมาใช้ในการแก้ไข ปัญหาที่สำคัญในจุดนี้คือ อุดมคติ หรือ วิถีอันนำไปสู่สิ่งประเสริฐ คืออะไร อาจารย์ป๋วย ได้ขยายความต่อไปว่า อุดมคติหรือวิถีอันนำไปสู่สิ่งประเสริฐนั้น ต้องมีลักษณะสำคัญคือ ต้องอยู่บนฐานอันแน่นแฟ้นแห่งความจริง ความงาม และความดี สิ่งใดเล่าเป็นความดี ข้อนี้จะ

นิยามไปถึงี่รังแต่จะบกพร่องด้วยถ้อยคำที่จะใช้ แต่เราทุกคนมีสติสัมปชัญญะ หรือมโนธรรมที่จะเตือนเร่ว่าอะไรดีอะไรไม่ดี จะแตกต่างกันบ้างก็แต่ในเรื่องปลีกย่อย แต่พอจะจับเป็นยุติได้ ความดีที่ว่ามีได้แก่ ความดีสำหรับส่วนรวมของสังคม มิใช่ความดีแต่เฉพาะตัว “ธรรมะเป็นสิ่งที่ค่าจุนโลก” ไม่ใช่ “ธรรมะเป็นสิ่งที่ค่าจุนปัจเจกชน” แต่ถ้าจะมีผลอยู่บ้างในด้านที่ “ธรรมย่อมคุ้มครองผู้รักษา ผู้ประพฤติธรรม” การทำประโยชน์แก่คนหมู่มาก ย่อมจัดเป็นความดีแน่... (2525 : 20-21)

จุดนี้มีประเด็นที่น่าสนใจมาก 2 ประเด็นคือ

1. intuitive concept เรื่องความดี ของแต่ละคน
2. ความดีที่เป็นการทำประโยชน์ต่อส่วนรวม (สังคม)

ในประเด็นแรก การเสนอ intuitive concept เรื่องความดีซึ่งก็คือ เป็นมโนทัศน์ที่มีโดยมิได้เกิดจากการสั่งสอนด้วยข้อมูลประจักษ์ หรือการคิดโดยตรรกในทางเหตุผล หากอาจารย์ป๋วยนิยามความดีออกมา คงต้องประสบกับปัญหาของ G.E. Moore เรื่อง Open question argument และ Naturalistic fallacy¹ แต่การ

¹ ปัญหานี้เป็นเรื่องที่อยู่ในขอบเขตของ “อภิปรัชญา” (Metaethics) G.E. Moore มีข้อโต้แย้ง จากการยกปัญหานี้ ตัวอย่างเช่น ถ้าเรานิยามให้ ความดีคือการทำเพื่อประโยชน์ของมหาชน

เสนอว่า ทุกคนที่มีสติสัมปชัญญะ จะรู้ได้ว่า อะไรดี อะไรไม่ดี ทำให้ต้องอธิบายต่อไปว่า “หมายความว่าอย่างไร” เพราะหากการกระทำที่เป็นแบบถูกกำหนด ไม่ว่าจะโดยโลกภายนอกหรือเป็นการกำหนดจากภายใน (สัญชาตญาณ) แล้ว มโนทัศน์เรื่อง “ความดี” ก็ไร้ความหมาย ทั้งนี้เพราะ เมื่อกล่าวถึง การทำดีหรือชั่ว เป็นการสมมติล่วงหน้าว่า มนุษย์เลือกกระทำได้และเสวยผลแห่งการกระทำของตน (ตามที่เราเลือกกระทำ)

อาจารย์ป๋วยได้อธิบายเรื่อง “ความมีสติสัมปชัญญะ” ว่า “ผู้ที่มีอุดมคติและยึดมั่นในอุดมคตินั้น ย่อมเป็นผู้ที่หมั่นพิจารณาตนเอง สอบสวนตนเองอยู่เสมอ

และเรายังคำถามว่า การทำเพื่อประโยชน์ของมหาชนดีหรือไม่แล้วมีความหมาย (มีความหมาย คือ สามารถตอบได้ว่าดีหรือไม่ดี) นั้นแสดงว่า การนิยามความดีนี้ยังไม่เพียงพอ หรือขาดเนื้อหาสาระไปบางส่วน ต่างกับตัวอย่างที่ว่า คนโสดคือคนที่ยังไม่แต่งงาน การถามว่าคนที่ยังไม่แต่งงานเป็นคนโสดไหม คำถามนี้ไร้ความหมาย หรือกล่าวได้ว่าไม่ถามตามต่อ แสดงว่าคนโสด และคนที่ยังไม่แต่งงานครอบคลุมกันความกันพอดี ต่างกับความดีไม่เท่ากับการทำเพื่อประโยชน์มหาชน การไม่เห็นปัญหานี้ ถือว่าเป็นข้อผิดพลาด (Fallacy) เกี่ยวกับประเด็นนี้ดูรายละเอียดจาก G.E. Moore, *Principia Ethica*, (Cambridge, England : Cambridge University Press, 1903) p. 10,12,13,14 และ 16

มิได้มีความประมาท เพราะมายาความลุ่มหลงในโลกและสังคมนั้น มีหนาแน่นอยู่ทั่วไปถ้าปล่อยตัวสักพริบตาเดียว ก็อาจจะพลัดตกไปในห้วงแห่งกิเลสตัณหา และความโลภได้โดยง่าย” (2525:21) นอกจากนี้ ยังต้องมีคุณสมบัติอื่นประกอบอีกคือ “...ในความประพฤติดี ประพฤติชอบนี้...จะต้องทรงไว้ซึ่งความกล้าหาญเข้มแข็ง เฉพาะอย่างยิ่งในกาละเทศะปัจจุบัน ซึ่งเต็มไปด้วยความลุ่มหลง เห็นผิดเป็นชอบทั่วไป แต่ไม่ควรจะลืมว่า ถ้าได้ปฏิบัติให้เกิดผลลัพธ์ทั้งสี่ประการแล้ว ความกล้านานาประการจะจัดหาได้โดยง่าย และความกล้าหาญจะเกิดขึ้นแทน...จงรักษาความดีไว้ให้มั่น เสมือนเกลือรักษาความเค็มไว้ได้ และขอให้ยึดมั่นเถิดว่า ใครจะประพฤติอย่างไร ร่ำรวยอย่างไร จะชักชวนให้เราทำอะไรที่ไม่ชอบก็ตาม เราจะปฏิบัติของเราแต่ในทางที่ชอบธรรม...” (2517 เล่มที่ 2:161)

นั่นก็คือในประเด็นนี้ แนวความคิดของอาจารย์ป๋วย จึงอาจเปรียบได้กับ แนวความคิดของคานท์² ที่เป็นแบบมโนธรรมสมบูรณ์ ซึ่งสำหรับอาจารย์ป๋วย แล้ว “อุดมคติ” เป็นหลักคำจูงโลก เป็นป่านที่ผูกยึดว่าว เป็นหางเสือที่ควบคุมทิศทางเรือ เป็นหน้าที่ที่จะต้องเกิดทุนโดยการปฏิบัติ เป็นสิ่งที่ต้องคิด ใคร่ครวญด้วยเหตุผล

ต้องมีการตัดสินใจโดยอิสระซึ่งแสดงถึงเสรีภาพของมนุษย์ (ที่จะเลือก) เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างกันกับสิ่งที่ปราศจากชีวิต หรือเครื่องยนต์กลไก หรือสัตว์

² แนวความคิดด้านจริยศาสตร์ของค่าน้ำที่แสดงออกในงาน 2 ชิ้นคือ Critique of Practical Reason และ The Foundations of the metaphysics of morals ซึ่งอาจจะสรุปเป็นแนวความคิดโดยย่อได้ดังนี้

ค่าน้ำที่ถือว่า “ไม่มีอะไรในโลกนี้หรือแม้กระทั่งภายนอกโลกนี้ที่เราจะคิดได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีโดยปราศจากเงื่อนไข นอกจากเจตนาดี” และในขณะที่ทุกสิ่งในธรรมชาติได้เคลื่อนไหวไปตามกฎของธรรมชาติ เฉพาะชีวิตที่มีเหตุผลเท่านั้น เช่น มนุษย์ที่มีคุณสมบัติพิเศษคือ เจตนาที่จะกำหนดให้การกระทำเป็นไปตามมโนทัศน์ของกฎหรือค่าน้ำหลักการ ซึ่งหากเป็นไปในลักษณะการเช่นนี้แล้วเอกภาพของการกระทำซึ่งถูกกำหนดโดยเจตนาอันมีลักษณะอภิวสัยแห่งความบังเอิญและกฎ (ทางศีลธรรม) ที่ปลอดพ้นจากความโน้มเอียงต่าง ๆ อันทำให้กฎนี้มีลักษณะภาวีสัยโดยจำเป็นได้บังเกิดขึ้นผลที่ติดตามมาคือ การกระทำนี้เป็นการกระทำที่เรียกว่าดี เจตนานี้เป็นคำสั่ง (imperative) ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของกฎภาวีสัยของศีลธรรมทั่วไปกับความไม่สมบูรณ์ของอภิวสัยแห่งเจตนาของชีวิตที่มีเหตุผล เช่น เจตนาของมนุษย์ ที่ค่าน้ำที่กล่าวว่า เจตนาของมนุษย์มีลักษณะอภิวสัยและไม่สมบูรณ์นั้น เนื่องจากมีกิเลสตัณหามากมายที่ทำให้มนุษย์ลุ่มหลงได้ และในขณะที่เขาได้กลายเป็นทาสที่ไร้สติสัมปชัญญะต่อความโน้มเอียงตามธรรมชาติ (ที่ติดตัวมนุษย์มา) ครบใดที่มนุษย์ยังมีศีลธรรม เขาก็เป็นชีวิตที่มีสติสัมปชัญญะ และด้วยเหตุฉะนี้ เขาจึงมีเสรีภาพ ที่เขามีเสรีภาพนั้น George Novack อธิบายว่า เพราะเจตนาของเขามีเสรี เพราะในขณะที่ปราศจากพันธนาการของความจำเป็นตามธรรมชาติ และได้บรรลุถึงซึ่งแก่นแท้ของสิ่งต่าง ๆ (Noumenal Self) ด้วยเหตุฉะนี้ สำนักแห่งค่าน้ำที่ได้ทำให้เขาขอมขึ้นต่อความจำเป็นของเหตุผล (อาจใช้สติสัมปชัญญะ) (Novack, 1973:82)

ค่าน้ำที่ถือว่าตามหลักทางศีลธรรม การกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมก็คือ การกระทำที่กระทำตามค่าน้ำที่ แต่การกระทำตามค่าน้ำที่นี้มิใช่เป็นลักษณะการที่ถูกกำหนดให้ทำหากแต่เกิดจากเจตนาที่

เดรัจฉาน...เสรีภาพทำให้มนุษย์เราสามารถเลือกจุดหมาย และวิถีทางแห่งชีวิตและการประกอบกิจของตนได้ตามชอบใจ (2517 เล่มที่ 1 : 131)

ผู้กระทำเลือก โดยใช้เหตุผลที่ปราศจากความโน้มเอียงที่จะกระทำเช่นนั้น และแน่นอนว่าเขามีสิทธิ์ที่จะเลือกไม่กระทำก็ได้ (Abel-son, 1967:96) ดังนั้น “ค่าน้ำที่” เป็นความจำเป็นของการกระทำอันเนื่องมาจากการเคารพ และ “การเคารพ” หมายความว่า เป็นการตระหนักถึง เจตนาที่ดั่งปฏิบัติตามกฎโดยปราศจากการแทรกแซงของอิทธิพลอื่นๆ ต่อจิตใจในขณะนั้น

ดังนั้นจะเห็นว่า ค่าน้ำที่ตัดสินการกระทำใดดีหรือไม่ ไม่ได้สนใจที่ผลลัพธ์จะออกมาเช่นไร แต่ดูที่เจตนาของผู้กระทำว่าทำตามมโนทัศน์ของกฎศีลธรรมหรือไม่ การกระทำที่มีคุณค่าในตัวเอง (Intrinsic) กฎศีลธรรมของค่าน้ำที่ไม่มีเนื้อหา ไม่มีเงื่อนไขแต่มีลักษณะทั่วไปของกฎ (Universality of Law) นั่นก็คือ การสั่งว่าจงกระทำเฉพาะการกระทำที่ขอบเขตของมันสามารถทำให้กลายเป็นกฎทั่วไปได้

ข้อโต้แย้งต่อค่าน้ำที่ที่หนักหน่วงและรุนแรง ดูเหมือนจะเป็นของ Bertrand Russell ที่ว่า ด้วยกฎศีลธรรมของค่าน้ำที่ เราสามารถประมาณการกระทำเช่น ปล้นชิงฆาตกรรมว่าผิดได้ แต่ทว่ามีการกระทำบางอย่างที่ ค่าน้ำที่ต้องคิดว่าผิดอย่างแน่นอน แต่ไม่สามารถแสดงว่าผิดได้ตามหลักการอันนี้ ตัวอย่างเช่น การฆ่าตัวตาย มันค่อนข้างจะเป็นไปได้ที่จะมีคนหนึ่งที่เศร้าโศกมาก ๆ ประารถนาที่จะให้ทุกคนฆ่าตัวตาย ดังนั้นรัสเซลล์จึงสรุปว่า อันที่จริงแล้วข้อเสนอ (เรื่องกฎทั่วไป) ของค่าน้ำที่ ได้ให้เกณฑ์ทางศีลธรรมที่จำเป็น แต่ทว่ายังไม่เพียงพอ หากต้องการเกณฑ์ที่มีความพอเพียงแล้วละก็ เราควรจะละทิ้งทฤษฎีอันเป็นรูปแบบนามธรรมของค่าน้ำที่ และพิจารณาถึงผลที่ติดตามมาบางส่วนของการกระทำ (Russell; 1946 - 684)

จุดที่น่าสนใจ คือ การเล็งจุดอ่อนอันนี้ในแนวความคิดของอาจารย์ป๋วย โดยอาศัยพุทธศาสนา และบางส่วนของ แนวความคิดแบบประโยชน์นิยม มาประกอบ ซึ่งจะกล่าวถึงในบทความต่อไป

ในประเด็นที่สอง การเสนอว่า ความดีที่เป็นการ
ทำประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งผู้เขียนขอแยกแยะการ
วิเคราะห์เป็น 2 ข้อคือ

1. ความหมายของ คำว่า สังคมคืออะไร องค์
ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ความ
จำเป็นของแบบความสัมพันธ์นั้น ๆ

2. การประสานในทางเหตุผล และการกระทำของ
ปัจเจกบุคคลตามอุดมคติเข้ากับสังคม

ในข้อแรก ผู้เขียนพบว่า อาจารย์ป๋วยได้สะท้อน
ความคิดนี้ออกมาอย่างมีอารมณ์ขันในจดหมายจาก นาย
เข้ม เย็นยิ่ง ถึง ผู้ใหญ่บ้านไทยเจริญ ชื่อนายท่านุ เกียรติ-
ก้อง ซึ่งมีข้อความดังนี้

เรียน พี่ท่านุ ที่รักใคร่นับถือเป็นส่วนตัว

สักสองปีเศษ ก่อนที่ผมจะได้จากหมู่บ้านไทย-
เจริญที่รักของเรามาอยู่ห่างไกล พี่ท่านุในฐานะผู้ใหญ่
บ้าน ได้จัดการสองอย่าง ที่ผมและใคร ๆ เห็นว่ามีคุณค่า
อย่างยิ่งสำหรับหมู่บ้านเราโดยเฉพาะสำหรับอนาคตของ
ชาวไทยเจริญ คือ ได้จัดการให้มีการศึกษาหมู่บ้านเป็นข้อ
บังคับสูงสุด แสดงว่าต่อไปนี้ชาวบ้านไทยเจริญจะ
สามารถยึดศึกษาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งดีกว่า และ
ทำให้เจริญกว่าที่จะปกครองกันตามอำเภอใจของคนไม่
ก็คน กับเปิดช่องทางให้มีการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองหมู่
บ้านได้โดยสันติวิธีนั้นอย่างหนึ่งกับอีกอย่างหนึ่ง พี่ท่านุ
ได้อำนวยให้ชาวบ้านเลือกกันขึ้นมาเป็นปากเสียงแทน
กัน ผู้ได้รับเลือกก็รวมกันเป็นสมัชชาหมู่บ้าน มีอำนาจ
หน้าที่พิจารณาระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ สำหรับหมู่บ้าน
ของเรา โดยยึดหลัก ประชาธรรม คือ ธรรมเป็นอำนาจ
ไม่ใช่อำนาจเป็นธรรม - และธรรมเกิดจากประชาชน รวม
กันว่า อำนาจสูงสุดมาจากธรรมของประชาชนในหมู่บ้าน
ไทยเจริญทั้งหมด

เมื่อการศึกษาบ้านถือนำเนินมาแล้วก็ดี และเมื่อมีสมาชิกหมู่บ้านขึ้นแล้วก็ดี ผมเองก็ไม่แน่ใจนักว่าการศึกษาทุกข้อจะถูกใจผม และไม่แน่ใจว่า สมาชิกของสมาชิกทุกคนเป็นคนดี แต่ผมก็ยังนิยมยินดีในท่านผู้ใหญ่ท่านเกียรติ์ก้อง ที่ได้อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ให้มิกติดึกว่าไม่มีและให้มีสมาชิก ดีกว่าไม่มี...(2517 เล่มที่ 2 :52-53)

ข้อความที่ผู้เขียนยกมานี้ สะท้อนให้เห็นว่าอาจารย์ป๋วย ให้ภาพสังคมที่ประกอบด้วยประชาชน สังคมที่ดีต้องมีกติกาที่กำหนดมาจากสมาชิกที่เป็นตัวแทนของประชาชน การเปลี่ยนแปลงภายในสังคมเกิดจากประชาชน ซึ่งอาจารย์ป๋วย เรียกว่า ประชาธรรม และเป็นไปในทาง สันติ อันเป็นที่มาของคำว่า สันติประชาธรรม นั้นเอง

อาจารย์ป๋วยได้ขยายความเกี่ยวกับประชาธรรม ต่อไปอีกว่า “เป็นคำที่ผมต้องการใช้มากกว่าประชาธิปไตย เพราะในวงการเมืองนั้น คำว่า “ประชาธิปไตย” ใช้กัน

จนเฟื้อ เช่นในโรงเรียนไทย สอนว่าประเทศไทยเป็นเสรีประชาธิปไตย อีกประการหนึ่ง การเป็นประชาธิปไตยนั้น ถ้าไม่อาศัยหลักธรรมแล้ว ย่อมไม่สมบูรณ์และบกพร่องแน่ เพราะถึงแม้เราจะปกครองกันด้วยเสียงข้างมาก ถ้าเสียงข้างมากโน้มเอียงไปในเชิงพาลแล้ว ก็ต้องเปิดโอกาสให้แก่เสียงข้างน้อยสามารถถกเถียงเรียกร้องให้มีสิทธิแสดงความเห็นได้ จึงเป็นธรรม” (2521:24)

“จริงอยู่ในระบอบประชาธิปไตยนั้น บุคคลทั้งหลายย่อมมีความคิดเห็นแตกต่างกันอยู่เป็นธรรมดา...ถ้าถือหลักสามัคคีโดยมั่นคงแล้ว จะต้องยอมให้มีการวิพากษ์วิจารณ์และคำหาผิดต่าง ๆ โดยเสรี โดยคำนึงเสียว่าเป็นการช่วยกันดีเพื่อก่อ เพื่อประโยชน์แก่มหาชน” (2517 เล่มที่ 2 :46)

“จุดหมายปลายทาง คือ สิทธิเสรีภาพของประชาชนทางการเมือง ซึ่งเราเรียกว่า ประชาธรรม.....ประชาธรรมย่อมสำคัญที่ประชาชน ถ้าประชาชนไม่ต้องการประชาธรรม ก็ไม่มีทางที่ใครจะหุบยื่นให้ ฉะนั้นจุดเริ่ม

ต้น และจุดหมายสุดท้าย คือ ประชาชนชาวไทย สิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวไทย” (เพ็งอ้าง, 61) “และถ้ายึดมั่นในหลักประชาธิปไตยแล้ว ไม่มีวิธีอื่นใดเพื่อให้ได้มาซึ่งประชาธิปไตย นอกจากสันติวิธี การใช้อาวุธขู่เข็ญ ประหัดประหารกันเพื่อประชธรรมนั้น แม้จะสำเร็จ อาจจะได้อะไรก็เพียงชั่วครู่ชั่วยาม จะไม่ได้ประชธรรมถาวร... สันติวิธีเพื่อประชธรรมนั้น...ต้องระงำลำบาก ต้องมานะอดทนเด็ดเดี่ยว ต้องอาศัยความกล้าหาญมากกว่าผู้ที่ใช้อาวุธ เพราะมือเปล่าต้องเผชิญกับอาวุธ...สรุปความว่า สันติวิธีเป็นวิธีเดียวเพื่อประชธรรมถาวร คงต้องใช้เวลานาน คงต้องเสียสละคงต้องกล้าหาญเด็ดเดี่ยวเป็นพิเศษ คงเป็นที่เย้ยหยันของผู้อื่น แต่ถ้ามั่นในหลักการจริง ความมานะอดทนยอมตามมาเอง” (เพ็งอ้าง, 59 - 61)

จะพบว่า มีความพยายามประสานหลักธรรมเข้ากับหลักมหรสุ³ เช่น ประโยชน์ของมหาชนบนพื้นฐานของธรรมะ เป็นต้น ซึ่งในประเด็นนี้จะกล่าวอีกครั้งในข้อ

ที่สอง แต่ประเด็นที่ต้องต่อเติมเสริมความออกไปอีก คือ เนื้อหา - สารของ “ประชาธิปไตย” ที่ฟังดูอาจจะเหมือนกับเข้าใจ แต่ “ประชาธิปไตย” ของแต่ละคนจะเหมือนกันกระนั้นหรือ เพื่อตัดปัญหาในเรื่องนี้อาจารย์ป๋วยได้อรรถาธิบายไว้ว่า “...ประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสอนในชั้นเรียนได้เลย ผมไม่แคร์นักกับรูปแบบประชาธิปไตยที่จะมีขึ้นในประเทศผม มันจะต้องเหมาะสมกับสภาพและความเป็นมาทางวัฒนธรรมของประเทศของผม ประชาธิปไตยแบบตะวันตก ประชาธิปไตยวิถีทางรัฐสภาในตะวันตก อาจจะไม่เหมาะกับเรา ผมเห็นด้วยอย่างนั้น ขอให้เราได้มีเสรีภาพที่จะค้นคว้าแสวงหาสิ่งนั้น และในที่สุดแล้วผมต้องการสองสิ่ง คือ หนึ่ง เสรีภาพแบบธรรมดาๆ อีกสิ่งหนึ่งคือสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของสังคม สองสิ่งนี้จริง ๆ แล้วไม่ได้เป็นแนวคิดของตะวันตกแต่ผู้เดียว ในคำสอนของพุทธศาสนา มีแนวความคิดที่เกี่ยวกับสังคม เกี่ยวกับ

ความเป็นปึกแผ่น และการมีตัวตน แต่เราละเลยแนวคิดนี้แล้วคิดไปว่า ประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่เอื้อไม่ถึง เราจึงมักคิดว่า เราต้องไผ่หาเสรีภาพโดยการมีระบบเผด็จการ” (2524:48)

ปัญหาได้เคลื่อนย้ายจากคำว่า “ประชาธิปไตย” ไปสู่คำอีก 2 คำ คือ “เสรีภาพ” และ “สิทธิ” ดังนั้น การจะทำความเข้าใจ “ประชาธิปไตย” จึงต้องเข้าใจเนื้อหา - สารของคำทั้งสองที่ประสานกันเข้าเป็น

“ประชาธิปไตย”

“เสรีภาพ” อาจารย์ป๋วย อธิบายว่า “เสรีภาพในสังคม หมายความว่าเสรีภาพในการพูด การเขียน การคิด การชุมนุมกันโดยสันติและปราศจากอาวุธ เป็นต้น เสรีภาพเช่นนี้ ไม่ใช่เสรีภาพในอันที่จะทำให้สิทธิเสรีภาพของผู้อื่นเสื่อมเสียไป และข้อจำกัดเสรีภาพอีกข้อหนึ่งคือประโยชน์ส่วนรวมโดยความเห็นชอบของประชาชนส่วนใหญ่หรือรัฐบาล (ผู้เผด็จการย่อมอ้างถึงประโยชน์

³ แนวความคิดนี้ได้ถูกตีความครั้งแรกจากจริยธรรมของคริสเตียน ที่มีรากฐานบนมิตินามภาพอันศักดิ์สิทธิ์และกฎธรรมชาติดโดย William Paley ในงานชื่อ *Principle of Moral and Political Philosophy* Paley ถือว่าพื้นฐานของความคิดคือความพึงพอใจหรืออรรถประโยชน์ (Utility) เขาถือว่า หน้าที่ทางศีลธรรมและผลประโยชน์ส่วนบุคคลได้เกิดขึ้นพร้อมกัน ทั้งนี้เพราะพระเจ้าที่ทรงมิตินามภาพได้ทรงบัญชามนุษย์โดยผ่านพระคัมภีร์ และด้วยการกระตุ้นของมโนธรรมเพื่อแสวงหาความดีของส่วนรวมเช่นเดียวกับความสุขของเรา ดังนั้นพันธะทางศีลธรรมจึงถูกคำนวณทั้งด้วยความพึงพอใจตามธรรมชาติในความผาสุกของบุคคลอื่น ๆ และโดยความหวาดกลัวการลงโทษอันศักดิ์สิทธิ์ ที่ทำให้คนที่มิมีเหตุผลแต่เห็นแก่ตัวได้มีเหตุผลที่ถูกต้อง สละความพึงพอใจของเขาเพื่อความดีของส่วนรวม (Abelson, 1967:96) แต่แนวความคิดของ Paley ไม่ได้รับความนิยมนัก ผู้เขียนขอพักไว้เพียงเท่านี้

กระแสหลักของแนวความคิดแบบประโยชน์นิยม ได้ก่อกำเนิดจาก 2 นักคิดคือ Jeremy Bentham (1748 - 1832) และ James Mill ได้วิพากษ์วิจารณ์สถาบันทางสังคมด้วยแนวคิดของประโยชน์นิยม : “ความสุขปริมาณมากที่สุด เพื่อคนจำนวนมากที่สุด” ซึ่งได้ก่อให้เกิดการปฏิรูปทางด้านกฎหมายในเวลาต่อมา

ในงานอันทรงอิทธิพลของ Bentham ที่ชื่อ *Introduction to the Principles of Morals and Legislation* เขาได้วางรูปแบบของทฤษฎีทางจริยศาสตร์และธรรมศาสตร์ เขาได้พยายามใช้แนวความคิดวิทยาศาสตร์แบบพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ (verifiable)

มาประยุกต์กับทฤษฎีของเขา ดังนั้น มาตรฐานการประเมินคุณค่าจึงมีลักษณะเป็นแบบเชิงปริมาณ

สมมติฐานของประโยชน์นิยมได้อาศัยลักษณะทั่วไปทางจิตวิทยาที่ว่า การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ได้รับการกระตุ้นโดยความปรารถนาซึ่งความพึงพอใจและการเกลียดชังความเจ็บปวด นั่นก็คือมนุษย์ถูกกำหนดโดย 2 องค์ประกอบคือ : “ความเจ็บปวดและความสุข” (Abelson, 1967:97)

ดังนั้นความดีก็คือความปรารถนาซึ่งความสุขนั่นเอง ในทัศนะของ Mill ความสุขไม่มีความต่างกันทางคุณภาพ ทำให้ถูกวิพากษ์วิจารณ์มากว่าเป็นการลดคุณค่าของมนุษย์ลงไปยังในระดับของสัตว์ แต่ต่อมา มิลล์ก็ได้พัฒนาความคิดต่อไปว่า ความสุขมีความแตกต่างกันทางคุณภาพ

แนวความคิดนี้ได้รับการพัฒนาให้ละเอียดซับซ้อนที่สุดในยุคของมิลล์ มิลล์ได้เสนอ**กฎความสุข** (Greatest Happiness Principle) ว่า การกระทำจะถูกตองเมื่อการกระทำนั้นมีแนวโน้มที่ส่งเสริมให้เกิดความสุข และผิดเมื่อมีแนวโน้มไปส่งเสริมสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความสุข (Mill;1982:257) ซึ่ง Milton Fisk ได้วิเคราะห์ไว้ดังนี้

...มนุษย์ทุกคนถูกมองว่ามีความปรารถนาที่แน่นอนจำนวนหนึ่งมีการกระทำเพื่อก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่ความปรารถนา การกระทำนี้มีค่า “อรรถประโยชน์” ที่ก่อให้เกิด “ความสุข” ในปริมาณที่แน่นอน การกระทำเดียวกันมีค่าอรรถประโยชน์แตกต่างกันในต่างบุคคล เพราะบุคคลที่แตกต่างกันมีความปรารถนาที่ต่างกัน...

ส่วนรวมเสมอ แต่เป็นเรื่องประโยชน์ส่วนรวม ที่ผู้เผด็จการวินิจฉัยว่า เป็นประโยชน์ส่วนรวม มิใช่ประชาชนเป็นผู้วินิจฉัย)” (2521:84) ดังนั้นประชาชนควรมีเสรีภาพเพราะ “...ในสังคมนั้นมีคนจำนวนมาก ความคิดอ่านย่อมแตกต่างกันได้ มนุษย์เรามีสมองด้วยกันทุกคน และความคิดอันประเสริฐของมนุษย์แต่ละคน ไม่เลือกชั้นวรรณะหรือทรัพย์สินสมบัติ เหตุใดเล่า เราจึงจะจำกัด

เพราะฉะนั้น ปริมาณรวมของความสุขที่เกิดจากบุคคลที่ต่างกันจำนวนหนึ่ง โดยการกระทำที่แน่นอนอันหนึ่ง สามารถนำมาเทียบเคียงกันได้ (Fisk, 1980:58) (และยิ่งกว่านั้น) ความสุขของการตอบสนอง) ความปรารถนาที่แตกต่างกันและในบุคคลที่แตกต่างกัน จะต้องเป็นสิ่งที่สามารถนำมาเทียบกันได้ (Fisk, 1980:59)

จะเห็นว่ามิลล์วัดคุณค่าของการกระทำที่ดีโดยดูจากผลที่เกิดขึ้น ไม่ใช่ดูจากเจตนาดังตัวอย่างที่ดีที่สุดของเขาคือ การที่คนหนึ่งทรยศต่อเพื่อนที่ไว้ใจเขา ถือว่าเป็นความผิดแม้ว่าเขาทำไปนั้นจะเป็นการทำให้เพื่อนคนที่สามด้วยพันธะที่เหนือกว่า (Mill, 1982:270) อย่างนี้ชี้ว่า เจตนาเป็นมาตรฐานวัดที่ไม่เพียงพอ นั่นก็คือ การสรุปว่าผลสุดท้ายแห่งการกระทำโดยจำเป็นได้กลายมาเป็นมาตรฐานแห่งศีลธรรม (Mill, 1982:263)

มิลล์เสนอว่า มีความแตกต่างทางคุณภาพของความสุข (ซึ่งก็เท่ากับเป็นการวิจารณ์เบนแธม) เขาเสนอว่า มันเป็นเรื่องประเสริฐกว่าที่จะเป็นมนุษย์ที่ไม่พึงพอใจมากกว่าการเป็นสุกรที่พึงพอใจ เป็นโสเครตีสที่ไม่พึงพอใจดีกว่าการเป็นคนโง่ที่มีความพึงพอใจ (Mill, 1982:260)

ผู้เขียนจะขอขมวดแนวความคิดนี้เสียก่อนที่จะยืดยาวไปกว่านี้ จุดสำคัญที่สุดของแนวคิดนี้คือการเสนอว่า เป้าหมายของชีวิตทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นอะไรก็แล้วแต่ หากเราทำการวิเคราะห์แล้วจะพบว่า เป็นวิถีทางที่นำไปสู่ความสุข หรือหากปราศจากมันแล้วทำให้เกิดทุกข์ (292) ซึ่งบางครั้งเราก็คว่า เป้าหมายนั้นสิ้นสุดในตัวเอง แต่ที่จริงแล้วมิใช่เช่นนั้น มิลล์อธิบายว่า โดยจุดกำเนิดของมันแล้วมันเป็นเพียงวิถีทางไปสู่เป้าหมายที่แท้จริงก็คือ ความสุขนั่นเอง (289 - 290) และในหน้า 289 มิลล์อธิบายว่า ที่เราคิด

ว่ามโนธรรมเป็นเป้าหมายในตัวเองนั้นเป็นข้อเท็จจริงทางจิตวิทยา

ข้อวิจารณ์แนวความคิดของมิลล์มีมากมายและที่แหลมคมที่สุดดูเหมือนจะเป็นของ Fisk ที่แจกแจงรายละเอียดและสรุปว่า มันเป็นเพียงแนวคิดที่เป็นแบบสัมพัทธ์ (Fisk, 1980:59) ไม่สามารถใช้เป็นวิถีชีวิตแบบทั่วไปได้ (61) นั่นก็คือ ตัวของความสุขของส่วนรวมได้กลับกลายเป็นว่า ที่แท้จริงแล้วมันไม่ใช่เป็นของส่วนรวมจริง (62) แต่นี้ก็มีประโยชน์ที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์แนวความคิดทางจิตวิศาสตร์ของอาจารย์ป๋วยแต่อย่างใด

ข้อวิจารณ์ที่ตรงประเด็นที่สุดเห็นจะได้แก่ ข้อวิจารณ์ที่มีต่อตัวอย่างของมิลล์เรื่องการช่วยคนตกน้ำเป็นสิ่งที่ถูกต้องทางศีลธรรมไม่ว่าจะโดยสำนักในหน้าที่หรือปรารถนาคำตอบแทนจากการช่วยเหลือ (Mill, 1982:270) ซึ่งจริง ๆ แล้วข้อสรุปนี้ขัดกับความรู้สึกทั่วไปอย่างมากทีเดียว หากกล่าวกันตามทัศนะของค่านี้อันการกระทำตามหน้าที่โดยสำนัก ย่อมมีค่าทางศีลธรรม และการกระทำโดยหวังผลตอบแทนเป็นการกระทำที่เป็นผลจากแรงกระตุ้นของความโลภไม่มีค่าทางศีลธรรมเลย

จากจุดนี้เราจะพบปฏิบัติว่า ตัวอย่างเรื่องการทรยศเพื่อนของมิลล์ได้หักล้างทฤษฎีจิตวิศาสตร์ของค่านี้นี้ แต่เรื่องช่วยคนตกน้ำทฤษฎีของค่านี้นกลับอธิบายได้ดีกว่านี้เผยให้เห็นถึง การขาดความเพียงพอในตัวอย่างทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง หากใช้ทฤษฎีนั้น ๆ ตามลำพังและคงเส้นคงวาในการใช้) ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงแล้ว ก็แสดงว่า ความคิดทางจิตวิศาสตร์ที่สมบูรณ์ต้องเป็นการปะทะประสาน (Articulation) ของหลายแนวความคิดโดยจำเป็น แต่ก็ต้องระมัดระวังความขัดแย้งอันเกิดจากการใช้เหตุผลในความคิดนั้น

เฉพาะความคิดเห็นของบุคคลส่วนน้อย ไม่เปิดโอกาสให้บุคคลทั้งหลาย แสดงความคิดเห็นตามทัศนนิยมของเขา จะได้มีโอกาสเลือกได้ว่า วิถีทางใดจึงจะเป็นประโยชน์ที่สุดแก่ส่วนรวม...” (เพ็งอ้าง:85 - 86)

“เสรีภาพเป็นเนื้อดิน อากาศ และปุ๋ย ที่จะทำให้พฤษชาติแห่งความคิดเจริญเติบโตขึ้นได้ และเมื่อความคิดนำไปสู่อุดมคติ อุดมคติจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลในสังคมสามารถใช้ความคิดอย่างเสรี ปราศจากพันธนาการของจารีตประเพณี หรืออีกนัยหนึ่ง เราต้องสนับสนุนให้มนุษย์แต่ละคนใช้ความคิดอย่างมีเสรีภาพ ชนิดที่ไม่ต้องพึ่งหวาดหวั่นว่า จะเป็นความคิดนอกกลุ่มนอกทาง นั้นแหละจึงจะเป็นการสนับสนุนอุดมคติให้ถือกำเนิดได้ แม่น้ำลำห้วยยังเปลี่ยนแนวเดินได้ สมอมมนุษย์อันประเสริฐจะแหวกแนวบ้างมิได้หรือ ในเมื่อไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม...” (2525:26)

อาจารย์ป๋วย ได้เคยให้การต่อคณะอนุกรรมการว่าด้วยองค์การระหว่างประเทศ คณะกรรมการวิเทศสัมพันธ์สภาผู้แทนราษฎรแห่งรัฐสภาที่ 95 สหรัฐอเมริกา เมื่อ 30 มิถุนายน 2520 ความว่า “...เสรีภาพของประชาชนเป็นสิ่งแปลก ถ้าตัวเราเองมิได้ถูกรีดรอนเสรีภาพดังกล่าว ก็จะไม่รู้สึกอะไร และจะพูดได้เสมอว่าคนอื่นยังสามารถอยู่ได้เลย ภายใต้การกดขี่ปราบปราม ถ้าคุณเป็นชาวนาและบุตรของคุณถูกตำรวจนำตัวไป โดยที่เรามีได้ก่อกวนแต่อย่างใด มิได้ทำอะไรทั้งนั้นถูกนำตัวไปโดยปราศจากข้อหา เมื่อนั้นแหละคุณจะรู้สึกขมขื่นมาก ฉะนั้นผมจึงไม่คิดว่า จริง ๆ แล้วมันเป็นเรื่องของปัญญาชนที่จะวิตกกังวลเท่านั้น คนตัวเล็ก ๆ ซึ่งได้รับความเดือนร้อน เพราะการไร้สิทธิเสรีภาพ ถูกข่มขู่จากพวกเผด็จการ จะได้รับความทุกข์กันทุกคน มีพวกปัญญาชนเท่านั้น ที่สามารถบอกเล่าสิ่งที่ยากจะบอก ชาวนา

ไม่ทราบจะพูดออกมาอย่างไร แต่พวกเขารู้สึกขมขื่นอย่างรุนแรง ...คำว่า “ไท” หมายความว่า มีเสรีภาพและพวกคนไทยที่อยู่ในประเทศไทย ต้องมีเสรีภาพไม่ว่าเราจะจน ไม่ว่าเราจะอยู่ในโลกที่สาม ไม่ว่าเราจะอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ผมเห็นว่าความเป็นอยู่ของเพื่อนร่วมชาติของผมนั้น ไม่มีทางอื่นนอกจากอยู่อย่างเป็นไทอย่างมีเสรีภาพพอสมควร” (2524:46 - 47) และยังได้เสนอความเชื่อมั่นโดยส่วนตัวไปอีกว่า “ผมมีความเชื่อมั่นอย่างแน่นแฟ้นในระบอบประชาธิปไตยและในศักดิ์ศรีของมนุษย์ทุกคน เรื่องนี้ผมอาจได้เรียนรู้มาจาก บรรดาผู้เป็นบิดาแห่งรัฐธรรมนูญอเมริกัน และจากคนอื่นด้วย ผมเชื่อในเสรีภาพและสิทธิมนุษยชน ตามที่บัญญัติไว้ในปฏิญญาสากลของสหประชาชาติ ผมเชื่อในสิทธิของชายและหญิงทุกคนที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาของสังคม ที่เขาอาศัยอยู่ การปฏิเสธไม่ให้สิทธินั้นแก่เขา เพราะเขายากจนหรือเพราะเขาขาดการศึกษา ผมถือว่าเป็นความร้ายกาจอย่างหนึ่ง ผมเกลียดชังเผด็จการ ไม่ว่าจะในรูปแบบสัตร้อยอย่างใดก็ตาม” (เพ็ญอักษร : 27 - 28)

ส่วนในเรื่อง “สิทธิ” หรือ “การมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของสังคม” นั้น อาจารย์ป๋วย ได้แสดงความคิดในเรื่องนี้ควบคู่ไปกับเรื่อง “เสรีภาพ” เสมอ นั่นก็คือ “...ข้อของเราซึ่งมาจากคำว่า “ไท” นั้น หมายถึงเสรีภาพและคนไทยทุกคน จะพูดเสมอว่า ต้องการที่จะเป็นไท หลักการว่าด้วยการมีส่วนร่วมนั้น ก็มีอยู่ในวัฒนธรรมไทยเช่นกัน และเป็นอุดมการณ์ของคำว่า “สงฆ์” สงฆ์หมายถึง การรวมกลุ่มของพระสงฆ์สี่รูปขึ้นไป ซึ่งจะตกลงกันว่า จะทำอะไรร่วมกัน หลังจากที่ได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแล้ว...” (2523:139,218) ซึ่งจะเห็นว่า สิทธิในการมีส่วนร่วมกำหนดชะตากรรมที่ตนอาศัยอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ภายใน

สังคมไทยมานานแล้ว มิใช่เป็นสิ่งที่มาจากนอก แปลกใหม่ ต้องใช้เวลาเป็น 10 ปี หรือกว่านั้นในการฝึกคนไทย ดังเช่น ผู้เผด็จการบางกลุ่มกล่าวอ้าง และพยายามหลอกลวงให้ประชาชนเชื่อ

การเชื่อมประสาน “เสรีภาพ” และ “สิทธิ” เข้าด้วยกันนั้น อาจารย์ป๋วยได้อธิบายว่า สองหลักการนี้เชื่อมกัน ความจริงหลัก “ไท” และหลักการเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาของสังคมที่เราอยู่ ก็คือหลักประชาธิปไตยนี่เอง (2523:210) และ สิทธิเสรีภาพนี้จะมีได้ก็แต่ในสังคมที่เป็นเสรีประชาธิปไตย... เราจึงไม่ควรรับเผด็จการทั้งฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย (2521:86) ผู้เขียนเห็นว่าทั้งหมดนี้คือ “ประชาธิปไตย” ที่มีไข่มุกจากห้องเรียน หรือจากการนิยามที่รังแต่จะบงการด้วยถ้อยคำที่ใช้

ในข้อสองที่ว่าด้วยการประสานในทางเหตุผลและการกระทำของปัจเจกบุคคลตามอุดมคติเข้ากับสังคม ผู้เขียนเห็นว่า ประเด็นนี้มีความสำคัญมาก ปัญหาความขัดแย้งระหว่าง consequentialist และ non - consequentialist theories เรื่องการทำดีคืออะไร เป็นการทำตามกฎแห่งหน้าที่ (ศีลธรรม) หรือ เป็นการทำให้เกิดประโยชน์ตามหลักมหัสข เป็นไปได้ไหมว่า หากทำตามกฎศีลธรรม (ซึ่งก็ยังไม่ทราบแน่ชัดว่าในขั้นสุดท้ายของการวิเคราะห์เป็นวณะของใคร พระเจ้า หรือ ปราชญ์ เป็นสิ่งสมบูรณ์ หรือสัมพัทธ์) ในเงื่อนไขของยุคสมัยหนึ่งก่อให้เกิดผลเสียต่อส่วนรวมมากกว่าความสุข หรือ การปฏิบัติการหลักมหัสข มีความโน้มเอียงไปในทางเสียเสีย คำตอบปฏิเสธว่า เป็นไปไม่ได้ดูเหมือนจะพูดได้ยาก หากเป็นไปได้การทำดีตามแนวทางใดแนวทางหนึ่ง โดยเฉพาะยอมไม่สมบูรณ์ ดังนั้นจึงไม่เป็นการแปลกประหลาดที่คนในยุคหลัง จะนำเอาจุดดีของทั้งสองแนวทางความคิด มาประสานกันโดยอาศัยบางสิ่งบางอย่าง

เช่น วัฒนธรรม ประเพณี (บางส่วน) เป็นตัวประสาน
ในกรณีของ อาจารย์ป๋วย มีความเป็นไปได้ 2
ทาง ที่ประสานสองแนวความคิดที่ต่างกันนี้ มาเป็นปรัชญา
ชีวิต “สันติประชาธรรม” คือ

1. เริ่มต้นจากพุทธศาสนา แล้วนำส่วนดีของแนว
คิดอื่น ๆ ที่สอดคล้อง (เฉพาะส่วนที่สอดคล้อง) มา
เสริมกับการตีความคติพุทธ

2. เริ่มต้นจากข้อดีของสองแนวความคิด (หรือ
มากกว่า) และเห็นว่า พุทธศาสนาสามารถเชื่อมประสาน
ได้โดยสนิท

แม้ว่าจะไม่แตกต่างกันนักในผลลัพธ์ที่ออกมา
แต่ผู้เขียนเห็นว่าความเป็นไปได้ของกรณีแรกจะมี
มากกว่า เพราะคนเราโดยปรกติมักยอมรับแนวความคิด
ใดความคิดหนึ่งเป็นแกนก่อน จากนั้นค่อยต่อเติมใน
ส่วนปลีกย่อยที่เด่น และไม่ขัดแย้งกับความคิดเดิมของ
ตน ดังนั้นการเชื่อมประสานจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาภายหลัง
จากการยอมรับปรัชญาพุทธศาสนา อาจเป็นการยากที่จะ
กล่าวว่าพุทธศาสนามีแนวความคิดพื้นฐานอะไรบ้าง แต่
หากจะอาศัยแนวความคิดพุทธศาสนาที่ปรากฏในงานของ
อาจารย์ป๋วย เราจะพบว่าพุทธศาสนาที่อาจารย์ป๋วยยึด
ถือ จะมีลักษณะที่เด่นทั้งในแง่จริยธรรม และประโยชน์
ของมหาชนเป็นเป้าหมายเสมอ ดังเช่น คำกล่าว
ว่า “...ความดีนี้ได้แก่ความดีสำหรับส่วนรวมของสังคม มิ
ใช่ความดีแต่เฉพาะตัว “ธรรมะเป็นสิ่งที่ล้ำนโลก” ไม่ใช่
“ธรรมะเป็นสิ่งที่ล้ำนปัจเจกชน” แม้ว่าจะมีผลอยู่บ้างใน
ด้านที่ “ธรรมย่อมคุ้มครองผู้รักษาผู้ประพฤติธรรม”
การทำประโยชน์แก่คนหมู่มากย่อมจัดเป็นความดีแน่...”
(2525:21) ความดีนั้นเป็นอุดมคติ เป็นหลักการทั้งหลายที่
เราอาจจะมืออยู่ในใจ และยึดมั่นอยู่ ถือเป็นข้อปฏิบัติและ
แนวทางของความประพฤติของเรา (เพ็ญอ้าง :19) ใน

ระดับสังคม ก่ออาศัยธรรมะ ดังคติแห่ง “ประชาธรรม” ที่
ว่าธรรมเป็นอำนาจไม่ใช่อำนาจเป็นธรรม หลักธรรมป้อง
กันความไม่สมบูรณ์และข้อบกพร่องเพื่อป้องกันเสี่ยงข้าง
มากที่โน้มเอียงไปในเชิงพาล โดยมุ่งเพื่อประโยชน์แก่ม
มหาชนเป็นหลัก⁴

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดทางจริย-
ศาสตร์ของอาจารย์ป๋วยมีแกนหลักคือสันติประชาธรรม
เป็นแนวความคิดที่เด่น ซึ่งขาดหายไปในสังคมไทย ดังนั้น
คำกล่าวที่ว่า “คิดถึงอาจารย์ป๋วย คนดีที่เหลืออยู่”
เป็นคำที่ถูกต้องอย่างยิ่ง เป็นสิ่งที่ต้องเทิดทูนโดยการ
ประพฤติตามเยี่ยงอย่างมากกว่าการศึกษาพร่ำบ่นเฉย ๆ

ข้อที่ผู้เขียนขอท้วงติงแก่นุชนรุ่นหลัง ที่คิดจะ
สืบทอดเจตนารมย์ของอาจารย์ป๋วยอาจจะกล่าวว่า จุดนี้
เป็นข้อสังเกตที่ผู้เขียนมีต่อแนวความคิดทางจริยศาสตร์
ในฐานะของอนุชนคนหนึ่งที่ต้องการให้สังคมไทยอยู่ใน
สภาพที่ดีกว่าปัจจุบัน เพราะผู้เขียนเห็นว่า การเทิดทูนความ
คิดของนักต่อสู้เพื่อชะตากรรมของสังคมที่มาก่อนหน้ารุ่น
ของเรา มิใช่เพียงการศึกษาให้รู้เท่านั้น แต่ต้องมองให้
เห็นข้อจำกัด และพัฒนาความคิดนั้นต่อไป ให้มีผลใน
ทางปฏิบัติที่เป็นจริง การศึกษาเพียงแต่รู้หรือการท่องบ่น

⁴ นี่คือจุดมุ่งหมายประการสำคัญของผู้เขียน คือการแสดงว่า
แนวความคิดทางจริยศาสตร์ของอาจารย์ป๋วย มีการเชื่อมประสาน
ของ 2 แนวความคิดหลักมิใช่เป็นแบบเสริมยวมล้วน ๆ ตามที่
อาจารย์ทางปรัชญาบางท่านกล่าวและยังกล่าวต่อไปอีกว่า ทั้งสอง
แนวคิดนี้เข้าประสานกันไม่ได้ อันที่จริง คำว่า “เสริมยวมล้วน ๆ” ผู้
เขียนเองไม่เข้าใจว่าคืออะไร และในประการถัดมา การประสาน
2 แนวความคิดนี้ Henry Sidgwick (1838 - 1900) ก็ได้เคยทำมา
แล้วคือ ในงานชื่อ *The Methods of Ethics* (1875) ได้ประสาน
แนวความคิดของมิลล์ เข้ากับของบัทเลอร์ และคานท์ (ดูราย
ละเอียดโดยย่อจาก Abelson, 1967:99 - 100)

รังแต่จะทำให้แนวความคิดนั้น กลายเป็นคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ เครื่องข่มทว่าไร้ผลในการปฏิบัติ เช่นนั้นแล้วจะมีคุณประโยชน์อันใดเล่า

ข้อสังเกตประการแรก คือ หากเป็นการประเมินผลโดยอาศัยประวัติศาสตร์ (historical judgement) อาจกล่าวได้ว่าแนวความคิดของอาจารย์ป๋วยไม่ประสบความสำเร็จในการทำให้ประชาชนทั่วไปยอมรับ ทำให้ขาดพลังสนับสนุนผลักดันให้บรรลุเป้าหมาย ไม่เพียงแต่ประกาศจะไร้การเหลียวแลเท่านั้น ทว่าประกาศเองถึงกับต้องหลบลิ้นภัยไปอยู่ต่างแดน นั้นหมายความว่าสันติประชาธรรม ยังอยู่ในแวดวงคนจำนวนน้อย มิได้วางรากฐานอยู่ในสังคมไทย โดยเฉพาะกลุ่มผู้ปกครอง ยึดถือว่าธรรมมิได้เป็นอำนาจ แต่อำนาจถูกนำมาใช้เป็นธรรม อนุชนรุ่นหลังควรศึกษาให้รู้ถึงข้อจำกัดในประเด็นนี้ ให้รู้ว่าปัญหาอยู่ที่ใด ทั้งนี้เพราะการรู้ถึงปัญหาที่ถูกต้อง ก็เท่ากับการแก้ปัญหาไปกว่าครึ่งแล้ว

ข้อสังเกตประการที่สอง เป็นผลสืบเนื่องมาจากประการแรก คือ การผลักดันแนวความคิดหนึ่งให้มีผลในทางปฏิบัติเป็นฝ่ายกระทำการเปลี่ยนแปลงสังคม จุดสำคัญที่ต้องตระหนักยิ่งกว่าสิ่งที่ดีคืออะไร ก็คือ เราจะทำให้สิ่งที่ดีเกิดขึ้นในสังคมได้อย่างไร แน่นอน เรื่องเป้าหมายวิธีการต้องเข้ามาเกี่ยวข้องแน่ ดังเช่นที่ เมธีชาวเยอรมันผู้หนึ่ง กล่าวว่า การวิเคราะห์สร้างสังคมแบบวิทยาศาสตร์ (ในความหมายเฉพาะ) คือ การวิเคราะห์ดูพลังผลักดัน (driving forces) ของประวัติศาสตร์ ดูทิศทางการคลี่คลายของประวัติศาสตร์ว่าจะไปในทิศทางใด การสร้างสิ่งที่ดีในประวัติศาสตร์มิใช่การสร้างแบบแผนที่ดีที่สุด รมรงค์ให้คนเห็นด้วยกับแบบแผนนั้นแล้ว ประวัติศาสตร์จะเป็นไปตามนั้น ความเป็นจริงกลับเป็นว่ามนุษย์สร้างประวัติศาสตร์จากการคลี่คลายมาของ

อดีต การสร้างสิ่งใหม่นั้นมักเริ่มต้นอย่างมีข้อจำกัด แต่จะมีผลลัพธ์ที่คลี่คลายเป็นกระบวนการ ดังเช่นคำกล่าวว่า “กรุงโรมมิได้สร้างสำเร็จภายในวันเดียว” แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า เราเข้าใจประวัติศาสตร์ของสังคมเราแค่ไหน

โดยสรุปก็คือ ผู้เขียนเห็นด้วย และประทับใจกับแนวความคิดทางจริยศาสตร์ของอาจารย์ป๋วย แต่ผู้เขียนเห็นว่าสิ่งที่ขาดและเป็นข้อจำกัดของแนวความคิดของอาจารย์ป๋วย การขาดการวิเคราะห์สังคมอย่างเป็นระบบมากพอที่จะกำหนดว่า แนวความคิดทางจริยศาสตร์อยู่ในปริมณฑลส่วนใด ของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมทั้งหมด สิ่งนี้ทำให้นักความคิดของอาจารย์ป๋วยขาดพลังในการต่อสู้กับบรรทัดฐานที่หน่วงเหนี่ยวการพัฒนาของสังคม ฝากความหวังกับประชาธิปไตยที่ยั่งยืนวันยิ่งเห็นข้อจำกัดว่า มิใช่ทางออกของการเปลี่ยนแปลงสังคม

อนุชนรุ่นหลังต้องมองเห็นข้อจำกัดเหล่านี้ และก้าวข้ามข้อจำกัดนี้ไป ผลักดันให้แนวความคิดของอาจารย์ป๋วย เป็นจริยศาสตร์ที่มีผลในการปฏิบัติ เพื่อสังคมไทยอย่างแท้จริง ●

บรรณานุกรม

- ป๋วย อึ๊งภากรณ์, **เสียชีพอ้ายเสียสิ้น.**, (กรุงเทพฯ, 2517 เล่มที่ 1)
- ป๋วย อึ๊งภากรณ์, **สันติประชาธรรม**, (กรุงเทพฯ, 2517 เล่มที่ 2)
- ป๋วย อึ๊งภากรณ์, **แนวทางสันติวิธี.**, ทางเลือกของคนไทยหลัง 6 ตุลา, (กรุงเทพฯ, 2521)
- ป๋วย อึ๊งภากรณ์, **อันเนื่องมาแต่ 6 ตุลาคม 2519**, (กรุงเทพฯ, 2523)
- ป๋วย อึ๊งภากรณ์, **คำให้การของดร.ป๋วย**, (กรุงเทพฯ, 2524)
- ป๋วย อึ๊งภากรณ์, **“อุดมคติ” ใน อุดมคติ:รวมปาฐกถามูลนิธิ โกมล คีมทอง**, (กรุงเทพฯ, ครั้งที่ 3, 2525)
- Abelson, Roziel, “Ethics, History of,” **Encyclopedia of Philosophy**, Vol.3, Edwards, Paul (ed.), (New York: The Macmillan Company & The Free Press, 1967)
- Beauchamp, Tom L; **Philosophical Ethics: An Introduction to Moral Philosophy**, (New York: McGraw - Hill Book Company, 1982)
- Fisk, Milton, **Ethics and Society : A Marxist Interpretation of Value**, (Great Britain, 1980)
- Kant, Immanuel, **Foundations of the Metaphysics of Morals**, Beck, Lewis W. (trans.), (Indianapolis: Bobbs - Merrill Company, Inc., 1959)
- Mill, John Stuart, **Utilitarianism** (1861) in **Utilitarianism, On Liberty, Essay on Bentham**, Warnock, Mary (ed. and intro), (Great Britain: William Collins Sons and Co. Ltd.,)
- Moore, G.E., **Principia Ethica**, (Cambridge, England: Cambridge University Press, 1903)
- Novack, George, **Humanism and Socialism**, (New York, 1973)
- Russell, Bertrand, **History of Western Philosophy** (1946), (London: Unwin Paperbacks, 1981)